

Матвійчук А. В., к.філос.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В СУЧАСНІЙ НАУЦІ

Екологічні реалії початку ХХІ сторіччя, суперечливість і багатоплановість змісту відношення «Людина – Природа – Суспільство» зробили надзвичайно актуальним теоретичне осмислення сутності вказаного відношення та практичних шляхів його гармонізації як одного з найбільш нагальних суспільних завдань. Екологічна проблематика посіла місце в одному ряду з найгострішими глобальними проблемами сучасності та зумовила звернення науковців до класичного відношення «Людина – Світ», особливо в аспекті з'ясування детермінації болючої дисгармонії між довкіллям (природним та соціальним) і людиною її духовним наповненням, ціннісними установками. Фактично є підстави стверджувати, що сучасна екологічна криза має соціокультурну природу, а отже шляхи її вирішення знаходяться у соціокультурній площині.

Звернення до результатів філософсько осмислення поточних екологічних проблем призводить до усвідомлення беззаперечного факту: реальною та кричущою проблемою сучасності залишається ситуація, недотримання людиною у практичній діяльності законів природи (екологічних законів) та принципів екологічної етики на тлі загально визнаної на сьогодні необхідності морального ставлення до природного довкілля. Це увиразнює можливість практичної реалізації ідей і концепцій еколого-етичного характеру можлива у разі створення обґрунтованих і дієвих норм екологічної поведінки формального та неформального характеру (тобто зовнішніх і внутрішніх екологічних імперативів). Іншими словами, нині в контексті подолання криз сучасного світу та проголошеного завдання докорінного перегляду та перебудови цілей і цінностей людини на часі визнати необхідність застосування в межах екологічного знання деонтологічного підходу.

Актуальність залучення вказаного підходу до осмислення проблематики відношення «Людина – Природа» з метою реального вирішення екологічних проблем доцільне з огляду на те, що діапазон зацікавлення деонтології охоплює не лише чітке визначення системи вимог до поведінки людини у певній сфері життєдіяльності, але й виявлення специфіки їхньої реалізації. Логіку розгляду екологічної проблематики крізь призму деонтологічного підходу вбачаємо у тому, що деонтологічним системам моралі властива акцентація на незалежних від обставин моральних правилах і обов'язках. Обов'язковий характер норм деонтологічної моралі зумовлений їхньою базованістю на незаперечних цінностях життя та

здоров'я людини, тобто імператив морального ставлення до Природи пов'язаний із загрозами в іншому разі втрати людиною найбільших для неї цінностей – життя та здоров'я. Зміст деонтологічної етики позначений мотивацією до продуктивного пошуку та творення ефективних систем норм і правил поведінки та практичної діяльності людини в контексті різних типів відносин із навколишнім світом.

Передусім засадничим є те, що у згаданому підході категорії належного, ідеального, універсального, нормативного виступають вихідними для аналізу суспільних реалій. Центральна тема деонтологічного підходу – це проблема ідеалу та норми, їхньої природи й обґрунтованості як важливих чинників морального регулювання. Для деонтології надзвичайну вагу має поняття «процедури»: дотримання певних процедур у деонтологічній теорії – це запорука гарного результату. У площині деонтологічного підходу також постає потрібним раціональне обґрунтування обмеження обсягу абсолютних прав і обов'язків індивідів, яке детерміноване родовим зв'язком деонтології та теорії моралі, яка завжди ставить перед людиною питання про співвідношення належного та суцього. Більше того, суперечливо-напружене співвідношення понять «суцього» і «належного» виступає свого роду внутрішнім стрижнем і структурою зміни моральної свідомості впродовж історії її розвитку.

Змістовний огляд найважливіших деонтологічних концепцій сучасності забезпечив виокремлення ідей, принципів і підходів, засадничих для обґрунтування наукової доречності й евристичного потенціалу екологічної деонтології. Найбільш повну експлікацію «належного» у вигляді етики обов'язку представлено у філософії Імануїла Канта. При цьому, попри свій деонтологічний характер і орієнтованість на виконання обов'язку, належна поведінка, в Канта, має мету та ще й ціннісно забарвлену. Іншим шляхом пішли представники так званого деонтологічного інтуїтивізму – англійські філософи початку ХХ ст. Гарольд Причард та Девід Росс. Відповідно до деонтологічного інтуїтивізму моральні обов'язки не мають підстави у соціальних потребах, вони нібито очевидні самі по собі, вічні та незмінні. Оскільки інтуїтивне ми не розглядаємо як абсолютно позараціональне, видається можливим розвиток освітніми засобами інтуїтивних здібностей, зокрема здібності відчувати зміст і характер морального обов'язку в контексті відношення «Людина – Природа».

В межах соціальної філософії аналіз основних соціально-філософських і етичних положень концепцій сучасного лібералізму (Ролз, Нозік) та комунітаризму (Макінтайр, Волцер, Етціоні) доводить однаковість вказаних мислителів щодо регламентації необхідності звернення й обґрунтування нормативних елементів у процесі створення теорії суспільства з огляду на визначення на практиці життєздатності соціуму наявністю набору нормативних уподобань (у їхній ролі можуть виступати,

наприклад, окремі цінності або ціннісні орієнтири), спільні для всіх членів суспільства. Водночас для соціального простору завжди залишається актуальною проблематика обов'язку, при чому на різних рівнях (наприклад, людина – людина або людина – суспільство). Доречним виглядає твердження, що реальне й ефективне вирішення завдань певних соціальних перебудов, зокрема екологізації суспільного життя, передбачає звернення до понять і категорій деонтологічного дискурсу.

При цьому відомий італійський мислитель Евандро Агацці свого часу вказував на те, що сфера належного, залишаючись недосяжною для точного наукового пізнання, є суверенним полем філософії. Щодо сфери належного науковець розмежував такі важливі аспекти:

1) *ідеальний*, який виражається в тому, що належне виникає у людській свідомості у вигляді ідеальної мети завдяки унікальній здібності, виробленій упродовж культурно-історичної практики людства трансцендентно виходити за межі заданої реальності, а також подумки, що передбачає залучення творчої уяви, створювати її поліпшений і привабливий варіант (належне постає як те, до чого потрібно прагнути та чого слід досягати на шляху індивідуального та/або загального розвитку);

2) *процесуальний*, вияв якого – нормативність соціокультурної практики, вираженої у бездоганності людських дій, що дають змогу реалізувати задумане, а також ефективність різних технологій (соціальних, інженерних тощо), що сприяють удосконаленню існування суспільства загалом і кожного його представника зокрема (належне ув'язується у баченні суб'єкта з тим, як варто діяти, щоб вирішити ті чи ті проблеми, досягти поставлених цілей та отримати необхідний і бажаний результат);

3) *предметний*, розкриває такий стан дійсності, який максимально відповідає ідеальному задуму суб'єкта дії, показуючи результат успішного досягнення мети, тобто є тим, що стає завоюванням людства у процесі його культурно-історичного розвитку й оцінене «як належне» (належне як філософську категорію пов'язано з поняттями «еталон», «зразок», «ідеал», «норма» в їхній опредметненій, репрезентативній формі).

Отож деонтологічний підхід вирізняється спрямованістю на вирішення передусім проблем людського обов'язку шляхом розгляду останнього як внутрішнього переживання примусу, заданого морально-етичними цінностями. При цьому, на підставі спеціального аналізу, нами з'ясовано, що в сучасній науці в якості особливих стандартів або норм, що детермінують вибір та оцінювання поведінки людей, тобто як специфічних культурно-універсальних мотивацій людської діяльності виступають цінності, що зумовлює актуальність спільного застосування деонтологічного та аксіологічного підходів в сучасній науці.